

ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΤΖΑΖ

ΓΕΝΙΚΑ

Πολλοί συγγραφείς προτείνουν διάφορους χωρισμούς της τζάζ¹ και τῶν ειδῶν της, ἀπὸ τὴ γένεσή της μέχρι σήμερα. Ὑπάρχουν ἀκόμα μερικοὶ ποὺ δὲν παραδέχονται τὴ μοντέρνα τζάζ και ὑποστηρίζουν ὅτι μόνο ἡ παραδοσιακὴ εἶναι γνήσια· θέτουν σάν ὄριο τὸ 1935 και ἀρνοῦνται ὅλη τὴν μετέπειτα μουσικὴ παραγωγὴ (Dauer, Harris, Panassié κ.ά.).

Τὰ κείμενα τῆς «Ἀμερικανικῆς Ὑπηρεσίας Πληροφοριῶν» (USIS), ποὺ κυκλοφοροῦν σὲ πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου, χωρίζουν τὴν τζάζ σὲ τρεῖς γενιές. Ἡ πρώτη ἀρχίζει μὲ τὴν ἐμφάνισή τῆς τζάζ στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας και φτάνει μέχρι τὸ 1920 περίπου. Ἡ δευτέρα γενιὰ ἀρχίζει γύρω ἀπὸ τὸ 1930 και συνεχίζει μέχρι τὸ δεύτερο πόλεμο. Κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ διαδίδεται πλατύτερα ἡ τζάζ κι ἀρχίζει ἡ ἐμπορικὴ ἐκμετάλλευσή της. Ἡ τρίτη γενιὰ φτάνει ὡς τὶς μέρες μας και ξεχωρίζει ἀπὸ τὶς ἄλλες γιατί ἔπαιξε πλὴν νὰ εἶναι μόνο μουσικὴ χοροῦ και παίζεται κυρίως γιὰ ἀκρόαση.

Οἱ περισσότεροὶ ἀμερικανοὶ συγγραφεῖς ἐξετάζουν τὴν πορεία τῆς τζάζ μὲ βάση ὀρισμένες προσωπικότητες ποὺ ἔπαιξαν πρωτεύοντα ρόλο. Ἄλλοι τὴ χωρίζουν κατὰ εἶδη, δίνουν ὅμως δια-

1. Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξης τζάζ παραμένει ἀκόμη ἀνεξιχνίαστη παρόλο ποὺ κατὰ καιροὺς επικράτησαν διάφορες γνώμες. Σύμφωνα μὲ μιὰ ἐκδοχὴ ἡ τζάζ πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ ἓνα μουσικὸ τοῦ περασμένου αἰῶνα, τὸν Τσάρλς Ἀλεξάντερ· σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλη, ἀπὸ τὸν χορευτὴ Τζάζμπο Μπράουν. Ὑπάρχει, ἀκόμα, ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ἡ τζάζ προέρχεται ἀπὸ τὴ συντόμευση τοῦ ὀνόματος κάποιου μουσικοῦ Τσάρλς (Charles, chas, jass, jazz) ἢ Τζάσπερ. Λέγεται, ἐπίσης, ὅτι ἡ λέξη τζάζ σχηματίστηκε ἀπὸ τὸ γαλλικὸ ρῆμα *jaser* ποὺ σημαίνει φλυαρῶ — οἱ λευκοὶ τῆς Νέας Ὁρλεάνης μιλοῦσαν τότε γαλλικὰ — ἐπειδὴ τάχα «ἡ φλυαρία ὑπονοεῖ τὸν αὐτοσχεδιασμό· ὅταν φλυαροῦμε ἢ συνομιλοῦμε δὲ σχεδιάζουμε τί θὰ ποῦμε ἀπὸ πρὶν» (Martin Lindsay, Jazz, σελ. 6).

8 ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΤΖΑΖ

φορετική βαρύτητα στο κάθε είδος. Ο Λέοναρντ Μπερναστίν στις όμιλίες του για την τζάζ, απέφυγε τις «συνηθισμένες ψευτοϊστορικές συζητήσεις» και «προσπάθησε κυρίως να εξηγήσει τί ακριβώς κάνει την τζάζ να διαφέρει από τα υπόλοιπα είδη μουσικής όσον αφορά το ρυθμό, τη μελωδία, την αρμονία κτλ.»¹.

Ο γάλλος μουσικοκριτικός Αντρέ Όντερ χωρίζει την τζάζ σε πέντε περιόδους: την πρωτόγονη (1900-1917), την παλιά (1917-1926), την προκλασική (1927-1934), την κλασική (1935-1945) και τη μοντέρνα (1945-σήμερα)². Η άποψη του Όντερ εκφράζει την ευρωπαϊκή αντίληψη της ιστορίας της τζάζ.

Στις παρακάτω σελίδες η τζάζ χωρίζεται βασικά σε δύο κατηγορίες, στην παραδοσιακή (1910-1935: σπιρίτσουαλς, μπλούζ, ρεγκτάιμ, Νέα Όρλεάνη, ντίξιαντ, μπούγκι) και στη μοντέρνα (1940-σήμερα: μπίμποπ, προοδευτική τζάζ, «ψυχρή» τζάζ), με ενδιάμεσο σταθμό το σουίγκ.

ΣΠΙΡΙΤΣΟΥΑΛΣ

Σπιρίτσουαλς (Spirituals) ονομάζονται τα θρησκευτικά τραγούδια των νέγρων της Βορείου Αμερικής που τραγουδήθηκαν πολύ πριν διαμορφωθεί η τζάζ. Τα σπιρίτσουαλς είναι η κυριότερη πηγή, ή «βαθιά ρίζα» της τζάζ. Για να βρούμε την προέλευση των τραγουδιών αυτών πρέπει να ξεκινήσουμε από το δουλεμπόριο των προηγούμενων αιώνων και τη ζωή των νέγρων στην Αμερική³.

1. *Leonard Bernstein, The Joy of Music*, σελ. 17.

2. *André Hodeir, Jazz: Its Evolution and Essence*, σελ. 24.

3. Ο Έρνεστ Μπόρνμαν (*Nat Hentoff-Albert McCarthy, Jazz*, σελ. 8 έπ.) παραλληλίζοντας την κατάσταση των σκλάβων της Αμερικής με τη δουλοπαροικία της Ρωσίας, γράφει ότι χάρη σ' αυτές διατηρήθηκε η λαϊκή παράδοση των υποδούλων. Όπως οι ρώσοι δεχόντες ενθάρρυναν τους δουλοπάροικους να χορεύουν, έτσι και στις νότιες Ιδίας πολιτείες των Η.Π.Α. οι μεγάλοι ιδιοκτήτες ενθάρρυναν τους νέγρους να τραγουδούν τα δικά τους τραγούδια. Το κίνητρο

9 ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΤΖΑΖ

Ἀπὸ τὸ 1619 ποὺ πωλήθησαν οἱ πρῶτοι εἴκοσι νέγροι ὡς δούλοι μέχρι τὸ 1860 ὑπολογίζεται ὅτι σαράντα περίπου ἑκατομύρια νέγροι φορτώθηκαν ἀπὸ τὴν Ἀφρική — ἓνα μεγάλο ποσοστό, ὅμως, ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἔφτασε ποτὲ στὴν Ἀμερική¹.

Ὅπως εἶναι γνωστό, πολὺ σημαντικό ρόλο στὴ διαμόρφωση τῆς τζαζ ἔπαιξε ἡ θρησκευτικότητα τῶν νέγων. Ἡ νέα θρησκεία ἦταν τὸ μόνο μέσο ποὺ μπορούσε νὰ προσφέρει λυτρωτικὴ διέξοδο στοὺς δούλους καὶ νὰ δώσει πίστη στὶς ἐλπίδες τους γιὰ ἓνα καλύτερο μέλλον. Οἱ νέγροι παρατήρησαν μιὰ μεγάλη ὁμοιότητα ἀνάμεσα στὴ δική τους καταπίεση καὶ τὴν καταπίεση τῶν Ἑβραίων, ὅπως τὴν περιγράφει ἡ Βίβλος. Ἡξεραν πὼς ὁ Θεὸς εἶχε βοηθήσει τὸ Μωϋσῆ νὰ θριαμβεύσει ἐναντίον τοῦ Φαραῶ καὶ ἔδωσε δύναμη στὸ μικρόσωμο Δαβὶδ νὰ νικήσει τὸ Γολιάθ. Μόνο σ' ἓνα τέτοιο Θεὸ μπορούσαν νὰ στηρίξουν οἱ νέγροι τὶς ἐλπίδες τους καὶ τὴν πεποίθησή τους πὼς Αὐτὸς ἦταν ἱκανὸς νὰ τοὺς ἀνακουφίσει ἀπὸ τὴν τυράννια τους. Ἀπὸ τὴν Ἀφρική εἶχαν φέρει τὸ βαθὺ μουσικὸ ἔνστικτό τους καὶ τὴ δυνατότητα νὰ συνθέτουν αὐθόρμητα ἀπλὲς μελωδίες. Ἔτσι, ἦταν φυσικὸ νὰ ἐκφράσουν τὴν πίστη τους στὸ Θεὸ μ' αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ θρησκευτικὰ τραγούδια. Τὰ λόγια σ' αὐτὲς τὶς μελωδίες εἶναι συχνὰ παρμένα ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Βίβλου, στὰ ὁποῖα πάντοτε θριαμβεύει τὸ καλό.

Ἡ στάση τῆς ἐκκλησίας ἀπέναντι στοὺς νέγρους παρουσιάζει σημαντικὲς μεταβολὲς κατὰ τὴ διάρκεια τῶν τριῶν προηγούμενων αἰώνων. Μέχρι τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰώνα οἱ ἐκκλησίες ὄλων τῶν δογμάτων ἀποθάρρυναν τὸ θρησκευτικὸ προσηλυτισμὸ τῶν νέγων γιατί πίστευαν ὅτι «ἡ χριστιανικὴ ἀδελφότητα καὶ ἡ σκλαβιά εἶναι ἀσυμβίβαστες». Στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰώνα οἱ ἐκκλησίες τῶν Βαπτιστῶν καὶ τῶν Μεθοδιστῶν ἄρχισαν νὰ ἀναθεω-

σ' αὐτὴ τὴν ἐνέργειά τους δὲν ἦταν, βέβαια, ἡ εὐσπλαχνία ἀλλὰ ἡ εὐχαρίστηση ποὺ αἰσθάνονταν βλέποντας τοὺς χοροὺς καὶ ἀκούγοντας τὰ τραγούδια τῶν δούλων, καὶ ἡ κρυφὴ σκέψη ὅτι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ ἀπόδοση τῆς ἐργασίας τους θὰ ἦταν μεγαλύτερη.

1. *Martin Lindsay, Jazz*, σελ. 19.

10 ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΤΖΑΖ

ροῦν τὴ στάση τους. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνα ἡ τάση αὐτὴ ὀδήγησε στὴν ἄλλη ἄκρη. Θεωρήθηκε πιά ὡς «δικαίωση» τοῦ ἔργου τῆς ἐκκλησίας ὁ προσηλυτισμὸς αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων. Πολὺ γρήγορα, ὅμως, τὸ χριστιανικὸ τελετουργικὸ σύστημα δανείστηκε στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἀφρικανικὸ καὶ ἄρχισε νὰ παίρνει μιὰ ἰδιότυπη μορφή· ἡ λειτουργία μετατράπηκε σὲ ὁμαδικὸ ὕμνο.

Οἱ νέγροι ἔφεραν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, τὴν Ἀφρική, τὴν πρωτόγονη μουσικὴ τους. Ἡ γνωστὴ πεντατονικὴ κλίμακα *ντό, ρέ, μί, σόλ, λά* (ἢ φὰ δίεση, σὸλ δίεση, λά δίεση, ντό δίεση, ρέ δίεση, ὅπως παίζεται συνήθως γιὰ ἀντιπροσωπεύει τὰ μαῦρα πλῆκτρα μιᾶς οκτάβας στὸ πιάνο), ποὺ συναντιέται στὴ λαϊκὴ μουσικὴ πολλῶν λαῶν — Κινέζων, νέγρων, Ἀγγλοσαξόνων — ὑπῆρξε βάση γιὰ πολλὰ ἀπὸ τὰ παλιά σπιρίτσουαλς¹. Ἡ πρωτόγονη αὐτὴ κλίμακα μετατράπηκε στὴ *shout* κλίμακα *ντό, μί, φὰ δίεση, σόλ, λά*, ἐνῶ οἱ ἐπαφῆς μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ καὶ ἄρμονία ὀδήγησαν ἀργότερα στὴ μπλου κλίμακα (βλ. σελ. 17).

Τὰ σπιρίτσουαλς δὲ σταμάτησαν νὰ τραγουδιῶνται παρόλη τὴν ἐξέλιξη τῆς τζάζ. Τὸ 1949-50, μάλιστα, μετὰ τὸ πέρασμα τοῦ μπίμποπ καὶ τὴν ἐμφάνισή τῆς «ψυχρῆς» τζάζ, τὰ σπιρίτσουαλς γίνονται πολὺ δημοφιλῆ. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἐκτελοῦνται ἀπὸ χορωδίες ἢ τραγουδιστὲς ὅπερας μὲ συνοδεία πιάνου σὲ κονσέρτα, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη παίρνουν τὴ μορφή τοῦ *Rock n' Roll* καὶ τῆς ἐμπορικῆς ἐκμετάλλευσης τῆς τζάζ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ σπιρίτσουαλς τῶν νέγρων ὑποστηρίζεται ὅτι ὑπάρχουν καὶ σπιρίτσουαλς τῶν λευκῶν (*white spirituals*), τὰ ὁποῖα τραγουδοῦσαν τὴν ἴδια ἐποχὴ οἱ κάτοικοι τῶν Νοτίων Πολιτειῶν. Ἐπίσης, ὑπάρχουν καὶ τὰ *γκόσπελς*, ποὺ εἶναι κι αὐτὰ θρησκευτικὰ τραγούδια τῶν νέγρων τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ παλιά τραγούδια τῶν ἀποίκων τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰώνα. Κατ' ἄλλους, ὅμως², ἡ διάκρισή τους ἔγκειται στὸ

1. Τὰ σπιρίτσουαλς *Swing Low, Sweet Chariot, Go tell it to the Mountain* κ.ἄ. βασίζονται στὴν πεντατονικὴ κλίμακα.

2. *André Francis, Jazz*, σελ. 17.

11 ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΤΖΑΖ

ὅτι, ἐνῶ τὰ σπιρίτσουαλς ἀπαιτοῦν τουλάχιστον τέσσερα ἄτομα, τὰ γκόσπελς εἶναι τραγούδια κυρίως γιὰ σόλο κι ὄχι γιὰ χορωδία. Ὑπάρχουν, ἀκόμα, καὶ τὰ τζούμπιλις, πού εἶναι κι αὐτὰ θρησκευτικὰ τραγούδια τῶν νέγων τῆς Βορείου Ἀμερικῆς. Διαφέρουν ἀπὸ τὰ σπιρίτσουαλς γιὰτι ἐνῶ ἐκεῖνα, στὴν αὐθεντικὴ τους μορφή, δημιουργήθηκαν αὐτοσχέδια, τὰ τζούμπιλις ἔχουν γιὰ βάση τους ἀποκλειστικὰ τοὺς θρησκευτικοὺς ὕμνους. Οἱ στροφές τῶν ὕμνων ἐπαναλαμβάνονταν μὲ παραλλαγές καὶ προσθήκες, ἔτσι πού τελικὰ οὐδῆγησαν, μαζὶ μὲ ἄλλες ἐπιδράσεις, στὴ γένεση λαϊκῶν τραγουδιῶν μὲ διαφορετικὸ κάθε φορά περιεχόμενο.

Ἀπὸ τὰ γνωστότερα συγκροτήματα πού τραγουδοῦν αὐθεντικὰ σπιρίτσουαλς εἶναι τὸ Golden Gate Quartet, οἱ Fisk Singers κ.ἄ. Ἀπὸ τίς τραγουδίστριες ξεχωρίζουν ἡ Μαχάλια Τζάκσον, ἡ Ροζέτα Θάρπ, ἡ Μαίρη Νάιτ καὶ ἡ Μάριαν Ἀντερσον.

ΜΠΛΟΥΖ

Ἡ πρώτη συγκεκριμένη μορφή τῆς τζαζ, πού ὁμως χάριε στὴν ἀπλότητά της δὲν ἔπαυσε νὰ διατηρεῖται ἀκέραια καὶ στὴ σύγχρονη ἐποχή, εἶναι τὰ μπλουζ¹. Στὴ δημιουργία τῶν μπλουζ συνέβη κάτι ἀνάλογο μὲ τὴ γένεση τῆς ἀρχαίας τραγωδίας καθὼς καὶ τῆς χριστιανικῆς λειτουργίας. Ἐνας παραλληλισμὸς μπορεῖ νὰ δείξει πόσο ἀναλλοίωτες ἔμειναν, παρόλο τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, οἱ πρωταρχικὲς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰ πρῶτα κίνητρα δημιουργίας.

Ἡ γένεση τῆς ἑλληνικῆς τραγωδίας ξέρουμε ὅτι ἔχει τὴ ρίζα της στὴ διονυσιακὴ λατρεία καὶ ἀποτελεῖ τελειοποίηση τοῦ διθύραμβου πού ψάλλονταν πρὸς τιμὴ τοῦ Διόνυσου. Τὸ ἴδιο συνέβη μὲ τὰ μπλουζ, πού κι αὐτὰ ἔχουν τίς πηγές τους κυρίως στοὺς θρησκευτικοὺς ὕμνους. Ἡ διαμόρφωση, πάλι, τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν ὕμνων στὴ μορφή

1. Ὁ Μπίλλυ Τένλορ (*J. E. Berendt, Das Neue Jazzbuch*, σελ. 91), λέει ὅτι δὲν ξέρεε κανένα μουσικὸ τῆς παραδοσιακῆς ἢ τῆς μοντέρνας τζαζ πού νὰ μὴν ἔχει ἐπηρεαστεῖ στὸ παίξιμό του ἀπὸ τὰ μπλουζ.